

VALLÁSOS KULTÚRA ÉS ÉLETMÓD A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN 10.

Konferencia Veszprémben a Laczkó Dezső Múzeum
és a Veszprémi Hittudományi Főiskola
közös szervezésében
2014. május 20-23.

Szerkesztette:
Pilipkó Erzsébet
Fogl Krisztián Sándor

Laczkó Dezső Múzeum
Veszprém, 2017

Vallásos kultúra és életmód a Kárpát-medencében 10.

Konferencia Veszprémben a Laczkó Dezső Múzeum
és a Veszprémi Hittudományi Főiskola közös szervezésében
2014. május 20-23.

A kötet megjelenését támogatta:



Nemzeti Kulturális Alap

Kiadja:

Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém

Felelős kiadó:

S. Perémi Ágota
igazgató

Szerkesztette:

Pilipkó Erzsébet
és Fogl Krisztián Sándor

Borítókép:

Mézeskalács ütfőfa, 1637.

Márton Gábor, veszprémi bábsütő hagyatékából.

Laczkó Dezső Múzeum Néprajzi Gyűjtemény, lt. sz.: 53.24.93.

© Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém

© Szerzők

Szerkesztés © Pilipkó Erzsébet és Fogl Krisztián Sándor

ISBN 978-963-9938-22-9

Készült: Viza Kft., 8200 Veszprém, Hajlat u. 31.

Vezető: Borbás János ügyvezető igazgató

KLESTENITZ TIBOR

Vallásosság és hitélet Magyarországon – a katolikus nagygyűlések tükrében¹

A katolikus nagygyűlések műfaja német nyelvterületen született meg 1848-ban. A forradalom által elbizonytalanított német klerikusok és laikusok Mainzban gyűltek össze, hogy a „katolikus parlament” fórumán megvitassák az egységes közéleti fellépés lehetőségét. A nagygyűlések tehát a modernitás kihívásaira adott válaszként jöttek létre, azért, hogy a katolikusok a terjedő vallási közömbösséggel és az antiklerikalizmussal szemben erőt demonstráljanak. Az esemény hamarosan intézményesült, majd az egész világban elterjedt – Németországban pedig a rendszeres időközönként megrendezett Katholikentag még ma is szerves része a közéletnek.

A nagygyűlések 1900-ban jelentek meg intézményes formában Magyarországon, és a hazai katolikus közélet legfontosabb eseményei közé emelkedtek. 1947-ig – a regionális gyűléseket nem is számolva – 33 rendezvény megtartására került sor. Ennek ellenére a téma a hazai egyháztörténet – és köztörténet – kevésbé ismert fejezetei közé tartozik. A nagygyűlések első rendszerező áttekintését az 1970-es években Adriányi Gábor végezte el,² munkája azonban – mivel külföldön, a források jelentős részétől elzárva készült – nem törekedhetett a teljességre. A kérdéskör csak mostanában keltette fel a hazai kutatók fokozottabb érdeklődését, amit számos résztanulmány megjelenése bizonyít.³

„Manapság a katolicizmus önmaga fegyvereire van csak utalva. Előjogai többé nincsenek. Amelyeket szerzett, azokat elvették, s most belekapnak azokba is, melyek vele születtek. Az állam nem barátja, sőt...! Mivel védje hát magát? A

1 Jelen tanulmány első változata megjelent a következő kiadványban: Klestenitz – Zombori 2015, 143–154.

2 Adriányi 1974, 42–52, 81–90.

3 Az újabb szakirodalomból lásd például: Fazekas 2012a, 417–430.; Uő 2012b, 153–174.; Klestenitz 2012 114–131.; Szögi 2014, 437–444.; Csibi 2014, 487–514.; Gianone 2014, 445–462.; Klestenitz 2014, 463–486.; Csibi 2015.

szabadsággal. Ennek szárnyain került ki győztesen a régi ütközésekből, ennek zászlaja biztosíthatja csak számára a győzelmet a modern ellenséggel szemben is.⁴ Mint ez a gondolat is megmutatja, a társadalmi szekularizációs folyamatok előrehaladásának következtében a századfordulón a magyar katolicizmus soraiban is egyre érzékelhetőbbé vált a más érdekcsoportoktól és a negatív társadalmi folyamatoktól való fenyegetettség érzése. Bár a katolikusok alkották a magyar társadalom számszerű többségét, vezetői ennek ellenére állandóan szembesítették a közösséget a közös értékeket fenyegető – elsősorban ideológiai jellegű, vélt vagy valós – veszélyekkel.⁵

A nagygyűlésen a teológus Mihályfi Ákos 1902-ben arról beszélt, hogy a „modern felvilágosodás apostolai” hatalmukba kerítették mindazon intézményeket, melyekkel a nagy tömegekre hatni lehet, és „titkos egyezményeket” kötöttek a hithű katolikusok visszaszorítására.⁶ A következő évben Csernoch János már valósággal apokaliptikus képet festett: a vallástalanság erői a hit teljes kiirtására szövetkeztek, munkájuk az értelmiségre és a népre egyaránt hatással van. Az iskoláit elvégzett, a fegyelemtől megszabaduló ifjak vallástalanokká válnak, Isten elvetése után pedig minden további tekintélyt elvetnek.⁷

Ezek a félelmek idővel tovább mélyültek, hiszen 1905 körül a politikai és kulturális szférában lejátszódó változások sora a törésvonalak elmélyülésének irányába hatott.⁸ Az alkotmányos válság, majd a Kristóffy–Garami paktum (amely egyesek számára a liberalizmus és a szociáldemokrácia szövetségének remét vetítette előre) további baljós előjelenként szolgált.

Görcsöni Dénes újságíró az 1907-es nagygyűlésen a katolikusellenes éllel zajló „népbutítás” veszélyeiről értekezve azt követelve, hogy az Apponyi Albert által hangoztatott „kuruc katolicizmus” szellemében lépjenek fel, amely nem tűri el a sértéseket.⁹ Úgy vélte, a társadalomtudományi szabadiskolák azért sikeresek, mert minden előadásuk közös mondanivalón alapul: az urak és a papok felelősek minden nyomorúságért. Ezért a „népfelvilágosítás” módszeres megszervezését sürgette, elsősorban a szószék, az irodalom és az oktatás segítségével. Egyebek mellett katolikus szabadiskolák alapítását, Budapesten két–három közművelődési palota építését kívánta, amelyekről azt remélte, hogy néhány év alatt képesek lesznek megfordítani a közvéleményt.¹⁰ Osváth János iskolaigazgató azt hangoz-

4 Gyürky 1901, 144–146.

5 Enyedí 1998, 27.

6 *Alkotmány*, 1902. okt. 16. 4.

7 *Alkotmány*, 1903. okt. 23. 3–4.

8 Bihari 2008, 29.

9 *Alkotmány*, 1907. aug. 28. 12.

10 *Alkotmány*, 1907. aug. 28. 11–12.

tatta, hogy a vallásos világnézet védelme valamennyi hívő közös feladata: „Mindenkinek és mindenütt föl kell vennie a vitát, mert magasabb képzettség nélkül is vissza lehet verni a támadókat odúikba.” Ezért azt sürgette, a népet is lássák el megfelelő érvanyaggal az egyházellenes támadások visszaverésére.¹¹

Néhányan viszont azt is felismerték, hogy a represszív, felülről lefelé történő normaérvényesítés korlátokba ütközhet, és a túlzottan erőteljes fellépés a kívánttal ellentétes hatást válthat ki. Elgondolkodtató lehetett számukra a német klérus példája, amely a 19. századi kultúrharc idején még feltétlen védelmi készenlétet várt el a hívektől, később azonban taktikát változtatott, és nem bátorította tovább a polémiákat. A korszak német illemtankönyvei pedig kifejezetten tabunak nyilvánították a vallási-világnézeti témák társaságban való megvitatását.¹² Csernoch János az 1909-es nagygyűlésen – ekkor már csanádi püspökként – ugyan nem ment el ilyen messzire, ám egyértelműen mérsékleltre intett: a hívek ne próbálják vallásos meggyőződésüket másokra ráerőltetni, de bátran nyilvánítsák ki egyház-hűségüket. Így bárki valódi „misszionárius” lehet, aki magatartásával szerencsés esetben egész környezetét átalakíthatja – vélekedett.¹³

A tanulmányban azt tekintem át, hogy a nagygyűlések szónokai hogyan kívánták felfrissíteni a megvédelmezni kívánt katolikus hitéletet, miként vélekedtek a „népfelvilágosítás” legfontosabb csatornáiról, valamint hogy milyen elképzeléseket vázoltak fel ezek felhasználásáról a katolikus érdekek védelmében.

A hitéleti kérdések

A szekularizáció, a vallásos világkép megrendülése és a tradicionális társadalom felbomlása komoly kihívást jelentett a katolicizmus számára, az egyháziasság ezért ekkoriban gyakran a határozott modernitás-ellenesség köntösében jelentkezett. A teológia fő célja a pápai tekintéllyel azonosított, antimodernista katolicizmus védelme lett. Ennek megfelelően 1850 és 1950 között az ultramontán egyháztan számított uralkodónak, amely az egyházat tökéletes, vagyis független társaságnak, „societas perfecta”-nak tartotta. Az irányzat képviselői többnyire mereven elzárkóztak az újkori kultúrától és társadalomtól, a világi katolikusokat pedig a klerikusok alárendeltjeinek tartották. A korabeli egyház kívülről nézve egyes kritikusok szerint „nem is látszott másnak, mint egyetlen pápai egyházmegyének (alárendelt püspöki körzetekkel)”.¹⁴

11 *Alkotmány*, 1907. aug. 28. 6.

12 Owzar 2007, 131, 138–141.

13 *Alkotmány*, 1909. szept. 1. 16.

14 Wiedenhofer 1997, 88–89.

A társadalmi változások egyik fontos következménye az egyén individualizálódása volt.¹⁵ A vallásgyakorlás társadalmi rituáléból fokozatosan egyéni meggyőződésen alapuló tevékenységgé alakult át, amihez a hitélet formáinak is alkalmazkodnia kellett. A kor vallásossága ezért hangsúlyozta a részvétel, az önkéntesség és az egyéni felajánlások szerepét, amivel arra igyekezett választ adni, hogy még a magukat formálisan hívőknek tekintők közül is sokakból hiányzott a katolikus identitás.¹⁶ Megkezdődött az új vallási hagyományok feltalálása, ami többek között a Mária-kultuszban vagy a zarándoklatok szokásának újraélesztésében jelentkezett.¹⁷

X. Pius pápa (1903–1914) különösen a szentségekben való részesedés bátorítására helyezett nagy hangsúlyt, a felnőtteknél a nagyobb gyakoriságot, a gyermekeknél az elsőáldozás korábbra helyezését sürgette.¹⁸ Törekvéseinek egyik csúcspontját 1905. december 20-án kelt dekrétuma jelentette, amelyben a hívőket arra ösztönözte, hogy naponta járuljanak a szentségekhez.¹⁹ A változásokért továbbá sokat tett a jezsuita rend, amelynek kezdeményezése nyomán egész Európában lelkigyakorlatos mozgalom indult, elsősorban az ifjúság számára, valamint liturgikus mozgalmak jelentek meg az egyház üzenetének érthetővé tételére. A legjelentősebb szerepet azonban valószínűleg a Szent Szív kultusza játszotta, amely idővel valósággal a szekularizáció elleni keresztes hadjárat jelképévé vált.²⁰

A laicizálódás megnövelte a hittel kapcsolatos egyéni döntések szerepét, hiszen a tradicionalizmuson alapuló formális kötődés a 20. század viszonyai között már nem volt elegendő a katolicizmus számára.²¹ Ezek az összefüggések természetesen Magyarországon is éreztették hatásukat. Prohászka Ottokár például már 1907-es *Modern katolicizmus* című munkájában úgy vélte, „*rémitő a nép vallásosságában a gondolatlanságnak s a szokásnak a hatalma*”.²² A magyar klérus számára ezért az új hitéleti formák terjesztése és a népi vallásosság ellenőrzése komoly kihívást jelentett, és a fiatalabb generáció már tudatosan készült erre a kihívásra.²³

A katolikus nagygyűlések jellegükből fakadóan alapvetően a társadalmi és

15 Lönne 2000, I. 136.

16 Conway 1997, 17.

17 Blaschke 2000, 45.

18 Lafont 1998, 387.

19 Gergely 1982, 320.

20 Atkin–Tallett 2003, 236–237.

21 Minderről részletesen: Klestenitz 2010, 76–91.

22 Koncz 1990, 144.

23 Klestenitz 2010, 83.

politikai szervezkedés fellendítését szolgálták. Ugyanakkor ezt a mozgalom vezetői igyekeztek összekapcsolni a hitélet felvirágoztatásának igényével, hiszen a politikájuk melletti kiállást – a liberalizmus által dominált közéletben – csak mélyen elkötelezett támogatóktól várhatták. Zichy Nándor gróf már az 1900-as nagygyűlésen figyelmeztette hallgatóságát: „Nem a mi tetszésünkre van ám az hagyva, hogy a hitéletet magunkban és másokban fejleszthessük és fejlesszük”. Három fő tényezőt emelt ki: mivel a hit közvetítésének legfontosabb eszköze az oktatás, ezért lehetőséget kell adni arra, hogy a katolikusok tanulmányait a népiskoláktól egészen az egyetemig vallásos szellemben folytathassák. A második követelmény a pápa iránti hűség – még az ultramontanizmus vádjával szemben is –, hiszen az a katolikus identitás alapját jelenti. A harmadik tényező a katolikusok közéleti és politikai munkája, ami nem csupán néhány politikus – vagyis a Néppárt – dolga, hiszen az az egész közösséget érinti. Zajos helyeslés közben arról beszélt, hogy a politikai szerepvállalás hitéleti jelentőséggel is bír, hiszen „ezzel Istent szolgáljuk és egyházunkat és polgártársainkat, azzal is megmentünk lelkeket, ha a közügyeket kellőleg rendezzük, és azok alapján megszerezzük a kat. hitélet fejlesztésének feltételeit.”²⁴

A párt politikusai részéről ez a fajta érvelés, később is gyakran megjelent. Molnár János apátplébános például 1907-es nagygyűlési beszédében abból indult ki, hogy a hitélet a hit szilárdságától függ, ezért az egyház tagjainak rendszeresen képezni kell magukat. Jó példaként említette a német katolikusokat, akik véleménye szerint azért voltak olyan sikeresek a politikában, mert ismerték és rendszeresen gyakorolták hitüket.²⁵

A politikai katolicizmus szószólói tehát – mint láthattuk – a pápaság hatalmának elismerését tartották a közösséghez való tartozás egyik legfontosabb kritériumának. A népszerű, a szociális kérdés iránt is intenzíven érdeklődő klerikus, Wolafka Nándor debreceni plébános 1901-ben a pápa tekintélyéről szólva leszögezte: „*aki nincs Krisztus, aki nincs Isten, aki nincs a pápa mellett, az Krisztus ellen, az Isten ellen van [...] aki hit és erkölcs dolgában Péterrel ellenkezik, az, legyen bármily dicső, legyen bármily állásban: katolikus az többé nem lehet*”. Mivel azonban a nacionalista közgondolkodás Európa-szerte hajlamos volt a pápaságban idegen világi hatalmat látni, ezért Wolafka arra kényszerült, hogy érveit nemzeti szólammal támogassa meg, sok európai elvbarátjához hasonlóan²⁶ bizonygatva azt, hogy lehetséges kettős, az egyház és a haza iránti kötődés. Hangsúlyozta, hogy már az ország megszületése is a szent koronát adományozó

²⁴ Gyürky 1900, 91–94.

²⁵ *Alkotmány*, 1906. szept. 23.

²⁶ Altermatt 2005, 430.

pápanak volt köszönhető, ami csak az első láncszemet jelentette a jótétemények sorában. Érvélése szerint az ultramontanizmus fogalma pápahűséget jelent, ezért nincs benne semmi, ami ne lenne vállalható. „Vajon mióta ellentét a katolikus és a magyar, a honpolgár és a hívő? Két különböző rendű, két különböző rangú kötelesség, de nem ellentét, de nem ellentmondás, sehol és semmikor. [...] A hazafiság, mélyen tisztelt Országos Katolikus Nagygyűlés, a hazafiság nem monopólium” – jelentette ki határozottan. Ugyanakkor felhívta rá a figyelmet, hogy a katolikus identitás vállalása a legtöbb hívő számára nem magától értetődő, sőt „a legtöbb esetben, fájdalom, a tudatlanság és tájékoztatlanság [...] annyi katolikust olyan nagyon különös, hogy ne mondjam: ellenséges helyzetbe juttat saját egyházával szemben [...] a lélekszámmal semmiképpen sem áll arányban az a kis százalék, amely mer katolikus lenni. Hiszen nem a lélekszám a mi gyengeségünk, hanem a mi gyengeségünk: a mi gyávaságunk.”²⁷ A nagygyűlések szónokai ezért rendszeresen hangoztatták az öntudat felélesztésének szükségességét, amelynek természetesen a közéleti cselekvés és a hitéleti kötelezettségek teljesítése egyaránt fontos részét alkotta.

Az eucharisztikus értekezletek

A hitéleti reneszánsz megteremtésének első feltétele a papság elhivatottá tétele volt. Ezért lehetett fontos szerepe a katolikus nagygyűléseken a papság eucharisztikus kongresszusának. Ennek célja, a hozzá kapcsolódó látványos, nagy tömegeket megmozgató körmenettel együtt elsősorban az oltáriszentség kultuszának terjesztése, a papi erények ápolása, illetve az egymás iránti szolidaritás erősítése volt. A kortárs megfigyelők fontosnak tartották megjegyezni, hogy ezen az eseményen a legkülönbözőbb társadalmi állású papok együtt jelentek meg, amivel „mintha jelezni akarták volna, hogy itt az Úr Jézus szentségi kultuszán munkálkodván, megszűnik a különbség”.²⁸

Az esemény elnökeként általában Mailáth Gusztáv Károly erdélyi megyéspüspök (1897–1938) tevékenykedett. Az 1901-es kongresszuson a felszólalók között találjuk Prohászka Ottokárt, aki az oltáriszentségről, mint erkölcsi tényezőről beszélt. Ezután az elnök a közönséggel külön köszönetet szavaztatott meg a számára az esztergomi szeminárium spirituálisaként végzett működéséért.²⁹ Mindez jól jelzi azt, hogy a klérus szellemének javítása mekkora jelentőséggel bírt ekkoriban.

²⁷ Gyürky 1900, 24–32.

²⁸ *Alkotmány*, 1902. okt. 16. 8.

²⁹ Gyürky 1900, 54–57. Prohászka a következő évi eucharisztikus kongresszuson is felszólalt. *Alkotmány*, 1902. okt. 17. 4.

A kongresszusok tehát a papság tennivalóit vitatták meg, arra buzdították a klérust, hogy vegye komolyan teendőit, például a nehéz, sok türelmet igénylő gyónatást – amelynek lelkiismeretes teljesítése Mailáth püspök egyik szívügyét jelentette.³⁰ A fórumon ösztönözték továbbá, hogy a plébánosok vonják be a híveket a plébánia ügyeinek intézésébe, alakítsanak hitbuzgalmi egyesületeket, napközben is tartsák nyitva a templomokat, valamint szorgalmazták, hogy az esperesi kerületek rendes közgyűlései alkalmából tartsanak eucharisztikus értekezleteket.³¹ A papi hivatások számának növelése érdekében tanácsokat adtak a hívő anyáknak, hogyan neveljék fiaikat, hogy idejekorán elsajátítsák a pályához szükséges erényeket.³²

A jezsuita Tomcsányi Lajos egy alkalommal arra biztatt a hallgatóságát, hogy a hívek tanítása során szakítsanak a félelem teológiájával, és károsnak minősítette, hogy sokan a pokollal való fenyegetéssel próbálták a kétkedőkön segíteni, ami a leggyakrabban a hittől való elfordulást eredményezte. Ezért a hit és a tudomány Aquinói Szent Tamás szellemében való összeegyeztetését sürgette. „A hit nem oltja ki elménk világosságát, hanem növeli erejét”³³ – mondta.

A kongresszusok jelentősége X. Pius 1905-ben kiadott, gyakori szentáldozást bátorító rendelkezésének következtében tovább növekedett. A következő évben tartott összejövetelen Városv Gyula kalocsai érsek (1905–1910) a hitélet fő eszközének nevezte az oltáriszentség tiszteltét.³⁴ Glattfelder Gyula azzal ösztönözte pályatársait a gyakori áldozás terjesztésére, hogy a „katolikus társadalmi szervezkedés akkor van védve a nevetséges ellentmondás és üres nagyképűsködés öltözékeitől, ha a táborban Krisztus neve nemcsak jelszó, hanem az ereken folyó szent vér forrása”. Érvéle szerint a gyakori áldozás fegyelmet ad, tekintélytiszteltet nevel, és segít, hogy fegyelmezett tábor álljon rendelkezésre.³⁵

A hatékony fellépés érdekében megkezdődött az intézményi háttér megerősítése is: Molnár Ignác győri kanonok az 1908-as nagygyűlésen arról számolhatott be, hogy ekkor a magyar papok tíz százaléka volt tagja az Eucharisztikus Társulatnak, és ennek mintegy egy nyolcada vett részt az Eucharisztikus Ligában is, amely a gyakori szentáldozást sürgette. Makay Lajos, az Örökimádás című periodika szerkesztője pedig elmondhatta, hogy az egész világon mintegy száz, Magyarországon négy eucharisztikus lap működött, amelyek azt célozták, hogy „eucharisztikus közvéleményt” teremtvén lépjenek fel az ateizmus terjedése ellen.³⁶

30 Horváth 2010, 136.

31 *Alkotmány*, 1902. okt. 16. 8.

32 *Alkotmány*, 1906. szept. 25. 18.

33 *Alkotmány*, 1906. szept. 27. 9.

34 *Alkotmány*, 1906. szept. 25.

35 *Alkotmány*, 1907. aug. 27. 8.

36 *Alkotmány*, 1908. szept. 16. 9-10.

Ezekhez a célkitűzésekhez kapcsolódott az egyházi zene reformjának keresztülvitelére vállalkozó Szent Cecília Egyesület is. Célkitűzéseit különösen X. Pius pápa 1903-ban kiadott *motuproprio*-ja tette időszerűvé. A pápa elsősorban a gregorián, illetve a reneszánsz polifon zenét tartotta alkalmasnak a liturgia szolgálatára, és arra figyelmeztetett, hogy a modern korok egyházi zenéje csak akkor alkalmazható, ha mellőzi a profán elemeket.³⁷ Az egyesület elnöke, Bogsich Mihály az elvilágosodásnak indult hazai egyházzene reformját sürgette a pápa iránymutatásának megfelelően, a népénekek, az orgona- és hangszeres zene szigorú megrostálásával. A szigorú alapelveket jól jellemzi Kersch Ferencnek, az esztergomi bazilika karnagyának 1908-as előadása, amely a „modern” zenével való radikális szembeszállást hirdette. Azt vetette az „új szerzők” – például Haydn, Mozart és Beethoven – szemére, hogy zenéjükkel sokszor csupán gyönyörködtetni akartak, nem pedig áhítatba ejteni. Ezért a gyökerekhez való visszatérést, a világi zene túlzásainak elvetését követelte.³⁸

Néhány évvel később azonban Heinrich Svoboda, a bécsi egyetem tanára már arra hívta fel az egyesület közgyűlésének figyelmét, hogy káros lehet a *motuproprio* elveinek kiterjesztett értelmezése. A pápai instrukcióval összhangban³⁹ hangsúlyozta, hogy a bécsi klasszikus szerzők előadása is jogosult, ha műveiket „életképes, meleg alanyiság” hatja át. Sajnálattal állapította meg, hogy „az egyházzenei törvények sokszor rigorozizmusra serkentenek egyesekeket, pedig a lelkipásztorkodási szempont igen sokszor engedékenységet diktál”. A stílus tisztaságát őrző puritánokkal szemben azt hangoztatta, hogy a fejlődés kiegyenlítést keres a világi és egyházi stílus között, ezért valójában „nem távol-ságokra, hanem közeledésre van szükségünk”.⁴⁰ Szavai akár a modernizmus elleni kíméletlen fellépést hirdető integralista irányzat számára is megszívlelendő tanulságot szolgáltathattak volna.

A Mária kongregációk szerepe

A hitéleti reneszánsz szempontjából kulcskérdésnek számított a társadalom vallásos szellemű nevelése, a külvilág csábításaival szembeni ellenállóvá tétele. A jezsuiták elsősorban a Mária kongregációk segítségével igyekeztek megfelelni a feladatnak. Hagyományosan külön kongregációkat szerveztek az egyes tár-

37 www.egyhazzene.hu/wp-content/uploads/2013/01/motuproprio.pdf [2016. június 5.]

38 *Alkotmány*, 1908. szeptember 16. 7–9.

39 A pápai *motuproprio* szerint „a legmodernebb zene is be van bocsájtvá a templomba, hogyha oly jó, komoly és méltóságteljes alkotásokat nyújt, hogy a liturgiai szertartások sérelmet semmiben sem szenvednek”, de fokozottan kell ügyelni arra, hogy ezek a művek „minden világiasság nélkül valók legyenek”.

40 *Alkotmány*, 1911. nov. 14. 11.

sadalmi csoportok számára, remélve, hogy a tagok így teljesen azonos célokat fognak kitűzni, és ezek elérésére azonos eszközök állnak a rendelkezésükre.⁴¹ Nem az volt a céljuk, hogy tömegszervezetté válva maguk irányítsák a helyi katolikus közéletet. Inkább a kiemelkedő képességű tagokból kívántak egyfajta vallásos elitet kinevelni, amelynek az volt a feladata, hogy a különböző társadalmi csoportokban előkészítse és támogassa a pap erőfeszítéseit a szekularizáció megállítására.⁴²

A jezsuita rend 1891-ben kezdte meg működését Budapesten, és hamarosan megindult a kongregációs intézmények kiépítése. 1897-ben megalakították az egyetemi hallgatók kongregációját, 1902-ben létrejött az iparos ifjak, majd az iparos mesterek szervezete, egy év múlva indult meg az értelmiségnek szánt urak kongregációja.⁴³ Noha a szervezet gyors fejlődésen ment keresztül – 1912-ben a 182 kongregációnak majdnem huszonhárom ezer tagja volt –,⁴⁴ ez mégis elmaradt a jezsuiták várározásaitól. Mindezt a plébánosok félelmeivel, kényelmességével, esetleg a jezsuitákkal szemben érzett ellenszenvükkel magyarázták, amelyet a papság számára készített ismertetőkkal, a kongregációk céljait megvilágító újságcikkekkel igyekeztek oldani.⁴⁵

A jezsuiták természetesen a nagygyűléseket is felhasználták céljaikra. Komárik István SJ már 1901-ben népszerűsítette a fórumon az intézményt. Szerinte a hit ellenségei meg akarták akadályozni a kongregációk felvirágzását, mert úgy vélték, hogy a Mária-kultusz következménye a hitélet általános megújulása. A szónok ugyanakkor nem rejtette véka alá, hogy igazságtalannak tartja az intézményt ért kritikákat, amelyek szerint túl szigorúan ítélték meg a kongregációk kezdeti működését: „A sok jó mellett az apró-cseprő kinövések eltűnnek s nem mutat valami finom pedagógiai tapintatra a kongregációk leírásánál ezekkel előállani a nagyobb szabású dolgok mellőzésével, hogy az egész ügyet avatatlanok megócsárolhassák.” A támaszkodókkal szemben azt hozta fel, hogy a kongregáció múltja sokkal nagyobb garancia az ifjúság erkölcsére „holmi humanisztikus irányú olvasmányoknál és művészeti tárgyaknál”.⁴⁶

Hogy a kongregációk kezdeti megítélése a katolikus közösségen belül sem volt teljesen egységes, jól mutatják az 1903-as nagygyűlés eseményei. Itt Izsó

41 Így a tanoncok, az iparosok és kereskedők, a munkások, a közép- és felsőbb iskolák diákjai, a tisztviselők, a „magasabb intelligencia” és a főnemesség számára is külön kongregációk alakítását javasolták. Bús 1907, 66–67.

42 Stumpf 1910, 2. 36.

43 Döry 1991, 37.

44 Bangha 1912 I. 4.

45 Bangha 1915.

46 Gyürky 1901, 177–179.

Alajos arra hívta fel a figyelmet, hogy a katolikus ifjúsági munkát a Regnum Marianum egyesületnek kell irányítania, az igényeknek megfelelő intézmények és eszközök előteremtésével. Szerinte tehát a Regnum az „egész”, a kongregáció pedig csupán egy eszköz lehet ennek szolgálatában. Izsóf némi rosszallással állapította meg, hogy Magyarországon mégis a kongregációk születtek meg előbb. Ugyanakkor kifejezte igényét, hogy – a tervszerű munka érdekében – a kongregációk beilleszkednek az 1903. január 2-án Mailáth püspök vezetésével megalakult Regnum keretei közé: „A vitatkozások és tervezgetések ideje már elmúlt, most itt a cselekvés órája” – mondta.⁴⁷

Komárik István válaszként részletesen cáfolta a felmerült ellenvetéseket. Azzal érvelt, hogy a kongregációk nem egyszerű imatársulatok, amelyeket alá lehet rendelni a Regnumnak, hanem a „keresztény tökéletesedés” előmozdítói, a hitetlenség és a szociáldemokrácia elleni harc eszközei. Elismerte, hogy minden keresztény szövetekezést fel kell karolni, de különösen a kongregációt ajánlotta, hiszen tapasztalatai szerint ahol az megjelent, ott megerősödött az ifjúság hitélete.⁴⁸

A bizalmatlanság továbbélését jelzi azonban, hogy 1909-ben a nagygyűlés hitbuzgalmi szakosztályában Bonta Károly kongreganista ügyvéd még mindig szükségesnek tartotta hangoztatni: a kongregációk nem konkurensei a többi katolikus társadalmi egyesületeknek, hiszen szűk vallásos elit kinevelése a céljuk, amely majd – szavai szerint – alkalmas lesz ellensúlyozni a szintén alacsony létszámú, de befolyásos szabadkőműves tábor antiklerikális törekvéseit.⁴⁹

A következő évben a hitbuzgalmi szakosztály keretei már szűkösnek bizonyultak, ezért a kongregációk a nagygyűlés részeként megrendezték első országos kongresszusukat. Ezen Bonta Károly a szervezet erőteljes központosítását javasolta: a Mária kongregációk lépjenek szövetségre, hozzanak létre országos végrehajtó bizottságot, évenként tartsanak kongresszust, hogy összehangolhassák működésüket. Más felszólalók részletes munkaprogram kidolgozását, a karitatív munka erősítését, a társadalom „felvilágosítását” sürgették. A konstruktív javaslatok mellett azonban történt egy közjáték, amely alkalmas lehetett arra, hogy újra megingassa a többi katolikus egyesület vezetőinek bizalmát. Az egyik előadó, Fábián Gáspár joghallgató ugyanis határozott fellépést sürgetett ellenfeleikkel szemben, arról beszélt, hogy adott esetben „ütni” is kell, és hogy szeretné megalázva látni a kongregáció ellenségeit. Záróbeszédében Mailáth Gusztáv Károly püspök egyértelműen elutasította Fábián szavait, és ar-

47 *Alkotmány*, 1903. okt. 21. 6.

48 *Alkotmány*, 1903. okt. 22. 6.

49 *Alkotmány*, 1909. aug. 30. 19–20.

ról beszélt, hogy az ellenfelekkel szemben egyedül a meggyőzés eszközeit lehet alkalmazni. Csak akkor lehet másokat javítani, ha mi magunkkal már készen vagyunk⁵⁰ – mondta.

A vidéki és városi tömegek pasztorációjának kérdései

A nép pasztorációjának kérdését 1906-tól övezte nagyobb figyelem, amiben talán az előző év belpolitikai válsága is szerepet játszhatott. A jó példát a pécsi püspökség jelenthette, ahol 1845 óta működött az egyházmegyes papok missziós értekezlete. Romaisz Ferenc baranyanádasi plébános a nagygyűlésen arra hívta fel a figyelmet, hogy óvakodni kell a sablonos pasztorációtól, mert ez a nép ellanyhulásához vezethet. A körülmények változására hivatkozva sürgette, hogy világi papok is vállaljanak missziós munkát, mert kevés a szerzetes. „A magyar egyházi viszonyokat mai napig befolyásolja még a múlt, amelyben a pap, mint a nemesség tagja, távol állott a néptől”⁵¹ – mondta, ezért szerinte a misszió a világi papoknak is a javára válik.

Egyesek arra is felhívták a figyelmet, hogy a nép vallási műveltségének emelése a visszaélések megakadályozása szempontjából is fontos. Sziklay János hírlapíró szerint például „kufár lelkek a nép vallásosságából csinálnak jövedelmező, de gonosz üzletet [...] az ezerféle költött csodák, pazarul ígért búcsúk és üdvösségek árán egyéb hittani tévelyeg és babonákkal töltik meg a nép lelkét.” Ezért követelte, hogy a katolikusok olcsó, de jó könyveket adjanak ki a veszély ellensúlyozására.⁵²

A többnyire általánosságokban mozgó felszólalások után az áttörést valójában csak az utolsó, 1913-as nagygyűlés hozta meg, ahol Révész István kecskeméti plébános szembesítette hallgatóságát az alföldi lelkipásztorkodás gondjaival. Itt, főleg a tanyavilágban, templomok és papok hiányában, óriási tömegek vesztették el az érintkezést az egyházzal, az elhanyagoltság pedig – Révész szavaival élve – sokakat taszított kárhozatba. A püspökök anyagi erejét nem ítélte elegendőnek a problémák megoldására, ezért az állam segítségét kérte, természetesen „hazafias” indoklás segítségével: a színmagyar Alföld is segítséget érdemel, nem csak a „hálátlan” nemzetiségi peremvidékek – mondta.⁵³

A városi népesség megszólítása szintén komoly nehézségeket jelentett, ezért a katolikusok különböző fortélyokat igyekeztek alkalmazni. Ilyen volt például a Regisi Szent Ferenc Egyesület munkája, amely elsősorban a vadházasságok

50 *Alkotmány*, 1910. nov. 15. 11.

51 *Alkotmány*, 1906. szept. 25. 14.

52 *Alkotmány*, 1906. szept. 25. 15.

53 *Alkotmány*, 1913. nov. 12. 11.

törvényesítéséhez nyújtott erkölcsi és anyagi támogatást, tehát elérte az egyházi tanítástól már korábban elidegenedett embereket is. Ez ugyanakkor egyben alkalmat adott arra is, hogy a segítségben részesülő ateisták megváltoztassák egyházképüket. „Egy-egy benyomás, néhány jó szó, egy kis felvilágosító röpirat, melyet az irodában kapnak, egészen új oldalról világítja meg előttük a dolgokat. [...] A nagyvárosi pasztorációban ez a legnehezebb: megközelíteni az embereket, hozzájuk férni. Íme egy szerv, mely óriási távolságokat tud áthidalni”⁵⁴ – mondta Zsatkovics Béla lipótvárosi káplán, az egyesület titkára beszámolójában. Szavai megerősítik, hogy a szervezet munkája során tudatosan épített a kognitív disszonancia pszichológiai jelenségére.

Blandl György pécsi belvárosi káplán 1908-ban szintén azt hangoztatta, hogy a munkások megszólításához, mivel sokan kifejezetten kerülik a templomot, rendkívüli eszközök kellenek. Ezért a három napos, zárt munkás lelkigyakorlatok meghonosítását javallotta, amelyet XIII. Leó pápa már 1900-ban célul tűzött ki. A szónok a rendházakat is megnyitotta volna erre a célra, mivel lelkigyakorlatos házak építésére nem volt elegendő pénz.⁵⁵

A nagygyűléseken folyamatosan hangoztatták a vasárnapi munkaszünet be nem tartásából fakadó problémákat is. Giesswein Sándor például már 1900-ban tárgyalta ezt a kérdést.⁵⁶ A Magyarországi Katolikus Egyesületek Országos Szövetsége ennek megfelelően a vasárnapi munkaszünet kiterjesztéséről feliratokat készített, amelyet megküldött minden országgyűlési képviselőnek.⁵⁷ Noha folyamatosan napirenden maradt, az ügyben nem sikerült előrelépést elérni.

A szociáldemokraták térfoglalásával kapcsolatos félelem érhető tetten abban az 1907-ben megfogalmazott javaslatban, amelyre a társadalmi temetések szokásának megjelenése miatt volt szükség. Miután az öntudatos munkások közül egyre többen úgy rendelkeztek, hogy temetésüket pap helyett elvtársaik vezessék, ezért a nagygyűlésen kezdeményezték, kérjék fel az illetékes minisztériumokat annak elrendelésére, hogy a „kizárólag vallási szertartást képező temetéseknél” a pap engedélye nélkül ne lehessen gyászbeszédet tartani.⁵⁸ Két évvel később Zichy Gyula pécsi püspök hasonló célú javaslatot terjesztett a püspöki kar elé, amely azonban úgy találta, hogy ilyen tartalmú miniszteri rendelet nem eszközölhető ki, ezért nem is tett lépéseket az ügyben.⁵⁹

A katolikus nagygyűlések tehát – annak ellenére, hogy rendszeresen foglal-

54 *Alkotmány*, 1907. aug. 28. 5.

55 *Alkotmány*, 1908. szept. 17. 11.

56 Gyürky 1901, 86 – 96.

57 *Alkotmány*, 1902. okt. 15. 4.

58 *Alkotmány*, 1907. aug. 28. 8.

59 Prímási Levéltár Püspöki értekezletek jegyzőkönyvei, 1909. november 17. 3.

koztak a hitélet szervezésének kérdéseivel – kevés konkrét eredményt értek el a dualizmus korszakában. A legtöbb esetben, ahogyan azt esetenként a kortárs szónokok is elismerték, csupán a problémák megfogalmazásáig jutottak el, a megoldás kidolgozásáig és végrehajtásáig nem. A nagygyűlések vitái megerősítik azt a képet, amely szerint a „katolikus reneszánsz” ekkoriban elsősorban városi jelenségként érhető tetten, a hitélet szervezői főként az értelmiség megszólítására törekedtek, az ő pasztorációjukat tartották elsődlegesnek, amihez képest a szélesebb – városi és falusi – néprétegek gondjai többnyire alárendelt szerepet játszottak.

IRODALOM

ADRIÁNYI, Gabriel

1974 *Fünfundzwanzig Jahre ungarischer Kirchengeschichte 1895–1945*. Mainz, Aurora.

ALTERMATT, Urs

2005 *Das komplexe Verhältnis von Religion und Nation: eine Typologiefür den Katholizismus. Schweizerische Zeitschrift für Religions- und Kulturgeschichte*.

ATKIN, Nicholas–TALLETT, Frank

2003 *Priests, prelates and people. A History of European Catholicism since 1750*. Oxford–New York, Oxford University Press.

BANGHA Béla

1912 Beköszöntő. *Mária-Kongregáció*, 1.

1915 *Hitéleti szervezkedésünk és a Mária-Kongregáció. Indítvány a magyar katolikus lelkészkedő papsághoz*. Budapest, Stephaneum.

BIHARI Péter

2008 *Lövészárkok a hátszágban. Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első világháború Magyarországon*. Budapest, Napvilág.

BLASCHKE, Olaf

2000 *Das 19. Jahrhundert: Ein Zweites Konfessionelles Zeitalter? Geschichte und Gesellschaft*.

BÚS Jakab

1907 *Kalauz a Mária-kongregációk számára*. Budapest, Stephaneum.

CONWAY, Martin

1997 *Catholicpoliticsin Europe 1918–1945*. London–New York, Routledge. 17.

CSIBI Norbert

2014 Az első vidéken tartott országos katolikus nagygyűlés (1907 – Pécs) In Balogh Margit–Varga Szabolcs–Vértesi Lázár szerk.: *Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16–20. században*. Pécs–Budapest, Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet–Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, [Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis X.] 487–514.

DÖRY Ferenc

1991 Bús Jakab S. J. emlékezete. In Szabó Ferenc szerk.: *Kortárs magyar jezsuiták*. I. kötet. Eisenstadt, [PruggVerlagAnimaUna könyvek 2].

ENYEDI Zsolt

1998 *Politika a kereszt jegyében. Egy politikai szubkultúra természetrajza*. Budapest, 1998, Osiris. 27.

FAZEKAS Csaba

2012a Prohászka Ottokár a XIII. Országos Katolikus Nagygyűlésen, 1920. október. In Baráth Magdolna–Molnár Antal szerk.: *A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére*. Budapest–Győr, Magyar Országos Levéltár. 417–430.

2012b Prohászka Ottokár a XVI. Országos Katolikus Nagygyűlésen, 1924. október. In Mózessy Gergely szerk.: *Prohászka-tanulmányok, 2009–2012*. Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár. 153–174.

GERGELY Jenő

1982 *A pápaság története*. Budapest, Kossuth.

GIANONE András

2014 Hagyomány és megújulás a XXIV. Országos Katolikus Nagygyűlésen. In: Balogh Margit–Varga Szabolcs–Vértesi Lázár szerk.: *Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16–20. században*. Pécs–Budapest, Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet–Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, [SeriaHistoriaeDioecesisQuinqueecclesiensis X.] 445–462.

GYÜRKY ÖDÖN

1900 *A magyar katholicizmus kilencszázados jubileuma alkalmából tartott*

Országos Katolikus Nagygyűlés Budapesten 1900. augusztus 17–19-én. A Kath. Körök Orsz. Szövetsége igazgató-tanácsának megbízásából kiadja Gyürky Ödön, a nagygyűlés titkára. Budapest, Buschmann F. Könyvnyomdája, 91–94.

- 1901 *A magyar katolikusok második országos nagygyűlése Budapesten, 1901. november 4–7-én.* Sajtó alá rendezte Gyürky Ödön. Budapest, Buschmann F. Könyvnyomdája. 144–146.

HORVÁTH István

- 2010 Az eucharisztia tisztelete a 19. századi Erdélyben. In Nóda Mózes–Zamfir Korinna–Diósi Dávid–Bodó Márta szerk.: *Ideje az emlékezésnek. LiberAmicorum: A 60 éves Marton József köszöntése.* Budapest–Kolozsvár, Szent István Társulat–Verbum Egyesület. 136.

KLESTENITZ Tibor

- 2010 Prohászka Ottokár egyháztörténeti szerepe a „második felekezeti képződési korszak” elméletének fényében. In Mózessy Gergely–Pestiné Paics Marianna–Smohay András – Smohay Péter szerk.: *A székesfehérvári egyházmegye ünnepi névtára.* Székesfehérvár, Székesfehérvári Egyházmegyei Hivatal. 76–91.
- 2012 Prohászka Ottokár a komáromi és a pozsonyi katolikus nagygyűlésen. In Mózessy Gergely szerk.: *Prohászka-tanulmányok 2009–2012.* Székesfehérvár, 2012, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 114–131.
- 2014 Szalongyűlések vagy őszi hadgyakorlatok? A katolikus nagygyűlések meghonosítása Magyarországon. In Balogh Margit–Varga Szabolcs–Vértesi Lázár szerk.: *Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16–20. században.* Pécs–Budapest, Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet–Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, [Seria Historiae Dioecesis Quinque ecclesiensis X.] 463–486.

KLESTENITZ Tibor – ZOMBORI István (szerk.)

- 2015 *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt.* Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára. Budapest, 2015. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont. 143–154.

KONCZ Lajos (szerk.)

- 1990 Prohászka Ottokár: *Modern katolicizmus.* Budapest, Szent István Társulat.

LAFONT, Ghislain

1998 *A katolikus egyház teológiatörténete*. Budapest, Atlantisz. 387.

LÖNNE, Karl Egon

2000 Katholizismus-Forschung. *Geschichte und Gesellschaft*. 1. 136.

OWZAR, Armin

2007 „Keine Lust zur Diskussion”. Zum Kommunikationsverhalten Deutscher Katholiken 1870 bis 1930. *Schweizerische Zeitschrift für Religions- und Kulturgeschichte* 2007. 131, 138–141.

STUMPF József

1910 Korszerű lelkipásztorkodás és kongregáció. *Mária-Kongregáció*, 2. 36.

SZÖGI László

2014 A katolikus nagygyűlések Magyarországon. In Balogh Margit – Varga Szabolcs – Vértési Lázár szerk.: *Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16–20. században*. Pécs–Budapest, Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, [SeriaHistoria eDioecesisQuinqueecclesiensis X.] 437–444.;

WIEDENHOFER, Siegfried

1997 Ekkleziológia. In Schneider, Theodor szerk.: *A dogmatika kézikönyve*. II. kötet. Budapest, 88–89. Vigilia.

KÉZIRAT

CSIBI Norbert

2015 *Az országos katolikus nagygyűlések társadalomszervező és közművelődési tevékenysége Magyarországon az első világháború előtt*. Doktori (PhD) értekezés. Pécs.

LEVÉLTÁRI FORRÁS

Prímási Levéltár Püspöki értekezletek jegyzőkönyvei, 1909. november 17. 3.

INTERNETES FORRÁS

www.egyhazzene.hu/wp-content/uploads/2013/01/motuproprio.pdf [2016. június 5.]